

Eestlased ja setud Krasnojarski krai külates

Põhjuse seekordseks Siberi-reisiks (19. aprillist 18. maini 2012) andis Krasnojarski Eesti Selts – Siberi ainukesel eesti seltsil täitus 20 tegevusaastat. Seltsi eestvedaja Vera Nikolajeva saatis peokutse. Teele asusime kolmekesi: minuga ühes kolleeg Andreas Kalkun (mõlemad töötame Eesti Rahvaluule Arhiivis) ja filmimees Vahur Laiapea, kel plaanis film Siberi setudest. Välitööde teisel poolel vahetus filmija – meiega liitus Kunstiakadeemia doktorand Eva Sepping. Siis töötasime peaausjalikult krai lõunaosas asuvais põhjaeesti keelekasutusega külates.

Andreas Kalkuniga olime saanud äsja valmis multimeedia kogumiku “Siberi setode laulud”. Nüüd oli hea põhjus tehtud tööd esitleda ja laulunaisi kingitusega rõõmustada. Neli-viis aastat tagasi salvestasime kahel suvel Krasnojarski kraisis elavatel setudel hulga laule, parkümmend aastat varem oli samas töötanud Igor Tõnurist.

Krasnojarski krai pakub imelisi loodusvaateid, aga sinna tasub minna ka eestlasi otsima – kümne aasta taguste andmete põhjal elas kraisis umbes 4000 eestlast. Just siin asuvad suurimad eestlaste külakogukonnad – Krasnojarskist ligikaudu 170 km kaugusel Partisanski rajoonis on setu küla Hait (vn Haidak, elanikke u 160–170) ning Minussinski piirkonnas põhjaeesti keelekasutusega Ülem-Suetuk (Suetuk, vn Verhnij Suetuk, u 130 eestlast).

Pidustustel Krasnojarskis endises Lenini muuseumis kohtusid Haida küla setu memmed Ülem-Suetuki puhkpilliorkestri noormeeste-neidudega. Omavahel suhtlemiseks pidid nad kasutama vene keelt: setud eesti kirjakeelt ei mõista ja Suetuki eestlased ei saa omakorda aru setu keelest. Ka kultuurilised erinevused on märgatavad: Siberi setud on 19. sajandi viimasel kümnendil ja 20. sajandi algul Siberisse väljarännanute järglased, ortodoksid nagu emamaalgi. Põhiosa nende pühi on seotud kirikukalendriga, setu tares on tänapäevalgi pühasenurk ja setu laul kõlab eestlaste omast sootuks erinevalt: lauldakse mitmehäälselt, eeslaulja ja kooriga, võimekas laulik kasutab traditsioonilisi vormeleid ja põimib ka igapäevaeltu laulu sisse.

Ülem-Suetuk asutati umbes 160 aastat tagasi Vene tsaari poolt väljasaadetutest, esmalt luteriusulistest asundusena. Täiendust saadi hilisemate Eestimaalt väljarännanute arvelt. Pikapeale jäid külas elanud soomlased vähemusse, küla suhtluskeeleks sai eesti keel. Suetukis on ümbruskonna vanim pasunakoor (asutatud 1901. aastal) ja vanim säilinud luteri kiriku hoone. 1990. aastail muudeti kirik, mida nõukogude aastail kasutati klubina, taas sakraalhooneks. Taastati kiriku torn, tornikell on jälle omal kohal, mõned aastad tagasi aitasid Ameerika misjonärid hoone siseruume remontida. Kirikus pole aga elektrit ega kütet. Kogudus kuulub Ingeri Evangeelse Luterliku Kiriku koosseisu ja on pastor Vitali Sergejevitš Lutšagovi hoole all, teenistust peab ta vene keeles. Igaks jaanipäevaks oodatakse pastorit Eestist, külarahvale on oluline saada vahel harvagi osa emakeelsest jumalateenistusest.

Seekordset kogumistööd alustasime setude juurest Haidast ja selle kõrval asuvast Bulatnovast (vn Bulatnovka, elanikke u 20). Parajasti oli *raadovits*, esivanemate mälestuspäev, mil setudel on kombeks käia omaste kalmudel. Ilm juhtus olema erakordselt külm ja tuuline, nii et pikemalt kääbastele ei jäädud. Ometi laotati otse kalmule või juuresolevale lauale keedetud munad, pliinid, maiustused, vorst-juust, leib, välismaised puuviljad, pudel kangemat jm.

Haida külamuuseumi juhataja Galina Jevsejeva näitas meile paar aastat tagasi muuseumi tarvis saadud maja ja sealset väljapanekut, varem hoiti eksponaate kooli juures asuvas muuseumitoas. Haida külaklubis ootasid meid naised, laud kaetud ja laulud suul. Rõõmustav oli tõdeda, et naiste lauluansambel Lill on saanud täiendust uute lauljate näol, samas on kurb, et mõned suurlaulikud nagu Petersoni Manni ja Kunaski Liide haigete jalgade pärast kaugemale kontsertreisidele ei pääse. Peaaegu kõigil omaaegsetel lüpsinaistel on jalad haiged: ränkraske laudatöö, ka talvel külmaga (Siberis võib olla oma 50 kraadi külma) olnud naistel kummisäärrikud jalas.

“Siberi setode lauludest” juba teati – juubelipidustustel osalenud laulunaised olid saadud kingitust teistele näidanud ja kuulatagi lasknud. Kõigis peredes muidugi tänapäevaseid tehnilisi vahendeid pole. Aga inimesed on leidlikud: naabri kodus mängiva CD kuulamine sai nii mõnelegi vanainimesele võimalikuks telefoni abil. Lauatelefonid on pea igas peres, rajoonisisesed kõned on seni tasuta. Telefon on vanainimestele oluliste teadete edastamise kõrval ka suhtlusvahend. Mobiiltelefonidki on külla jõudnud, kuid leviga on seni veel nigelasti. Internetiühendus on vaid koolimajas, seegi piiratud juurdepääsuga. Mõned aastad tagasi kadus Haida külast põhikool, kardetakse ka algkooli sulgemist. 4klassilises koolis õppis 2011./2012. õppeaastal õpetaja Nadežda Petrovna Romanova käe all vaid kolm last. Õpetaja on mures tööhõive pärast külas. Ta leiab, et lastel on parem, kui vanemad tööl käivad. Kui pole tööd, pole ka inimestel igapäevast kohustust hommikul tõusta ning nad muutuvad laisaks, arvab ta. Pärast ühismajandite lagunemist 1990. aastail on külaelanike arv järjest vähenenud: ettevõtlikumad noored lahkuvad linnadesse jm. Umbes 60 aastat kollektiivmajandi-elu (Venemaal moodustati kolhoosid enamasti ajavahemikul 1928–1935) on mõjunud eraalgatusele pärssivalt. Vananeva elanikkonnaga külates on ka keeruline ettevõtlust arendada. Tõsi küll, mõned on leidnud kohapeal rakendust: Elmar Kaup peab Haida küla ainsat poodi, kasvatab kariloomi ja põlluvilja. Üks Petersoni Manni poegadest hakkas *fermeriks*. Järjest enam levib kaugtöö – mehed on kuude kaupa kodunt eemal põhjaaladel raha teenimas (nt Norilskis, Kamtšatkal jm). Kui kokkulepped peavad, võib hästi teenida. Aga mõnikord läheb ka kehvasti, ja loodetud tasu jääb üldse saamata: korrektseid lepinguid sageli pole. Venemaal saavad naised pensionile endiselt 55aastaselt ja mehed 60selt. Just mehed ei pea sageli sellegi tärminini vastu. Üks põhjustest on muidugi alkohol. Joomisse suhtumine on kahetine: ühtpidi tunnistatakse probleemi olemasolu, teisalt on siberlaste seltskonnas karsklaseks jääda või ühe pitsiga piirduda äärmiselt keeruline: ikka ärgitatakse veel üht napsu võtma. Ja enamasti on tegemist kange omatehtud samakaga. Ka ei peeta külavahel joobnuna roolis olemist suureks patuks.

Paljud Siberi eestlased on rajooni tööveterani austava nimetuse välja teeninud. Pensionid on Venemaal viimase viie aasta jooksul jõudsasti kasvanud ega jää enam kuigivõrd Eesti omadele alla. Majandis traktoristi-autojuhi ametit pidanud mehed või laudas töötanud naised saavad pensioni keskmiselt 10 000–12 000 rubla. Kel lühem tööstaaž või viimastel tööaastatel viletsam palk, saab muidugi vähem. Maainimesele, kel veel jaksu, on abiks oma aiamaa ja loomad. Järjest enam pensionäre loobub loomapidamisest – pensioniga suudetakse juba toime tulla.

Võidupüha, 9. mai puhul oli sedakorda neli töövaba päeva. Elus olevaid sõjaveterane jääb mõistagi järjest vähemaks, kuid pühadeks valmistuti hoolega. Vanainimesed said postitsi presidendi allkirjaga tervitusi. Lapsed õppisid teemakohaseid luule- ja muusikapalu, rajoonikeskustes ja linnades toimusid miitingud-rongkäigud. Ilm pidustusi ei soosi-

Hüvastijätt Minussinski eestlastega. Vasakult: Andreas Kalkun, Liidia Lutsinina, Alvina Južakova, Anu Korb ja Amalia Trošina. Eva Seppingu foto 2012.

nud. Minussinkis, kus meie 9. mai vastu võtsime, oli igatahes külm, tuuline ja sajune. Üldse oli Siberi kevad tänavu hiline. Mõneti oli see meile õnneks, sest kiired kevadtööd ei tõmmanud inimesi jutuvestmise juurest eemale.

Teel rajoonikeskusest Karatuzskojest Suetukki avanesid meie ees hingematvalt uhked looduspildid. Pastor Vitali pidas siin-seal auto kinni, et me saaksime ümbrust nautida, samas kirus ta treppi sõidetud kruusateid. Mina, kes ma olen mitmes Siberi piirkonnas põhjatute teedega kokku puutunud, leian, et Krasnojarski krai eestlaste küladesse viivad teed on üsna korrallikud: vähemalt pääseb ka vihmade aegu külast sisse-välja liikuma. Aga paremate teede aeg on siin kestnud vaid 20–30 viimast aastat. Suetuki uulitsad said asfaltkatte alla ning tee külaservas asuva surnuaiani tänu 1990. aastail seal kolhoosiesimehe ametit pidanud Pooli Aleksi ettevõtlikkusele. Aga ka külanaised oskavad endi eest seista. Vladimir Putini valimiskampaania raames toimunud telesaatesse, kus tavainimesed said olmemuresid kurta, helistas Suetuki naabruses asuva Ülem-Bulanka (Pulan, vn Verhnjaja Bulanka) küla memm Maali ja kurtis lagunenu jõesilla üle. Mõne päeva pärast olnud töömehed kohal ja parandanud silla. Nii toidetakse usku “isakesse tsaari”.

Paarkümmend aastat tagasi äratas Suetuki külarahva seas üleüldist imetust Pooli Aleksi ehitatav nelja kambriga elumaja – mis ta nii suure majaga peale hakkab! Nüüd on külla kerkimas märksa suurem kivist hoone. Siin-seal püütakse uuendada vanu ristpalkelamuid, uus trend on paigaldada majale plastaknad.

Suetuki külas sattusime Villa Manni matustele. Manni veetnud viimased viis aastat Motorski vanadekodus, sest vajas ööpäevaringset hoolitsust, lapsed aga elavad kaugel, kaks koguni Rootsis. Vanadekodusse enamik külaelanikke ise sattuda ei tahaks. Ja Manni lahkumine maisest elust juhtus halvale ajale: pühade tõttu ei saanud surmatunnistust ja surnut neli päeva kätte, rajoonikeskuse morgis, kus oli neil päevil pikalt voolukatkestus, kippus surnu halvaks minema. Aga naabri-Linda korraldas Mannile igati väarikad matused jumalasõna, matuselaulude, puhkpilliorkestri ja uhke peielaua-ga. Suetuki külamatja Triikmani Miina tunneb traditsiooni, tal on vajalikud tekstid omakäeliselt kaustikusse üles tähendatud, naised aitasid lauluga kaasa. Surnu õuest

väljaviimisel lükati pingid, kus surnukirst seisis, kombekohaselt ümber – vältimaks uut surnut. Kalmistult tulnud peielised mahutati kahte tuppkaetud laudade äärde – eraldi naiste- ja meestelaud. Peielaua valmistas Linda koos abilistega ning hoolitses, et millestki puudu ei tuleks. Esmalt pakuti frikadellidega nuudlisuppi, seejärel kotlette, kartuliputru, sülti, kartulivorsti, praekala; laual oli valge leib, heeringas, skumbria, erinevad salatid; veidi hiljem pakuti *prossa*- ehk hirsiputru, paksu kisselli, pliine, pirukaid, puuvilju, komme ja kohalikku hõrgutist – jahvatatud toomingamarjadest kooki. Ka alkoholivalik oli rikkalik: poeviin, omatehtud samakas, *paierga*-konjak, jõhvikavein. Järgmisel päeval käidi Manni kalmukünkal väiksema seltskonnaga, Miina luges taas jumalasõna ning naised laulsid surnulaule.

Külas on ülekaalus küll pensioniealised naised, kuid seis pole veel lootusetu, noori on ikka ka. Suetuki külas on üle kahekümne vallalise noormehe, paljud neist löövad kaasa kohalikus puhkpilliorkestris. Tantsupidusid on külas paraku keeruline korraldada, sest sobivas vanuses tütarlapsi napib. Just tüdrukud on varmad külast lahkuma – õppima või tööle. Nii et pruudidpõud. Sajandijagu tagasi tõi nii mõnigi nooriku Eestimaalt, kuid tänapäeval sellele eriti loota ei saa. Üks erand siiski on – Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi poolt Suetukki eesti keele õpetajaks suunatud Airi Lauri läks külas mehele ega kavatsengi Eestisse naasta. Külaellu on Airi nii sisse elanud, et väliselt ei erine ta teistest külanaiestest millegi poolest. Lüpsma õppinud ta oma sõnul alles Siberis, kuid loomapidamisega saab edukalt hakkama. Eesti keelt õpetab Airi Suetuki koolis ikka edasi, lisaks ka inglise keelt. Kõik lapsed muidugi eesti keele õppimisel suurt mõtet ei näe, kuigi suvised keele- ja kultuurilaagrid on Eesti huvi kasvatanud. Suetuki põhikoolis õppis 2011./2012. õppeaastal 13 last, kolm neist lõpuklassis. Airi arvab, et kui kool veel paar-kolm aastat vastu peaks, hakkaks tasapisi lapsi juurde tulema. Siberi külma ja tuisuga paarikümne kilomeetri kaugusele kooli jõuda on üsna keeruline, laste haridus võib külmapühade tõttu lünklikuks jääda. Väikeses Ülem-Bulanka külas pole kooli juba ammu.

Suetuki ja Pulani külas tuhnivad sead vabalt ringi – seega saab siit tõelist maheliha. Pastor Vitali toob sellega seoses välja ka teise positiivse külje – kui sigu saab vabalt ilma aedikuteta pidada, pole siinkandis vargaid. Isiklik loomapidamine on üks äraelamisviise. Aga leidub ka ettevõtjaid-*fermereid*, kes teistelegi tööd pakuvad, näiteks Lindre Äрни, Brammani Jaan, Aboldini Sass. Interneti (v.a koolimaja) puudumine ja vilets mobiililevi võib tänapäeval muidugi ettevõtlust pärssida.

Siitkandi linnadesse (Minussinsk, Abakan) elama asunud eestlased lävivad sünniküla rahvaga tihedalt ning püüavad võimalust mööda ikka küla jaanitulele jõuda. Tundub, et siinsetel küladel on veel lootust.

Välitöid ja kogutud materjali arhiveerimist toetasid rahvuskaaslaste programm, projekt “Osalemine Krasnojarski Eesti Seltsi juubeliüritustel, pärimusekogumine Krasnojarski krai eestlaste juures ja kogutu kättesaadavaks tegemine”, riiklik programm “Eesti keel ja kultuurimälu”, projekt “Eestlased Venemaal: asustuslugu ja pärimus”; ETF projekt 9066 “Etniline ja rahvuslik diasporaakogukondades”.

Anu Korb